

Република Србија

ЕВАЛУАТИВНО ИСТРАЖИВАЊЕ

УЛОГА АСИСТЕНАТА ЗА ПОДРШКУ УЧЕНИЦИМА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ КАО СИСТЕМСКЕ МЕРЕ У УНАПРЕЂИВАЊУ ОБРАЗОВАЊА РОМА

преузето са сајта Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања
www.ceo.edu.rs

Београд, новембар 2009.

РЕЗИМЕ

Истраживање је спроведено са циљем да се обезбеде релевантне информације о ефектима мере увођења асистената за подршку ученицима ромске националне мањине (даље: ромски асистенти) у рад васпитно-образовних установа. Очекује се да резултати истраживања допринесу даљем развоју ове системске мере, односно решавању практичних проблема и питања у оквиру свеобухватних активности предвиђених Јединственим акционим планом за Роме у области образовања. У заједничком пројекту Министарства просвете и Мисије ОЕБС-а у Србији, 24 изабрана и обучена асистента, на основу јединственог описа посла, радили су у 22 основне школе у Србији, почев од марта 2007. године, али се о њиховом континуираном ангажману може говорити тек од другог полугодишта шк. 2008/2009. године. На основу постављених истраживачких питања: да ли су ромски асистенти утицали на побољшање образовних постигнућа, редовније похађање наставе, унапређивање сарадње школе и породице ученика ромске националне мањине, повећање броја ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима и да ли постојећи опис посла ромских асистената омогућава ефикасно програмирање и реализацију активности у складу са особеностима школа и различитим потребама ученика ромске националне мањине, конструисани су инструменти и спроведено теренско истраживање са 768 испитаника из шест релевантних циљних група: ромски асистенти, две групе наставника, стручни сарадници, ученици ромске националне мањине и њихови родитељи.

Квантитативни показатељи и квалитативне процене испитаника указују на то да су ромски асистенти у периоду другог полугодишта 2008/2009. године остварили позитиван утицај на образовна постигнућа ученика ромске националне мањине, редовност похађања наставе, повећање броја ученика у ваннаставним активностима школа и унапређивање сарадње са родитељима ученика. У свих шест циљних група постоји високо слагање у виђењу места и улоге ромских асистената у васпитно-образовним установама. Процене досадашњих резултата и идентификовани проблеми у раду ромских асистената указују на потребу ревидирања постојећег описа посла ромских асистената и критеријума за избор школа у које ће се они распоредити. Будући да нови системски закон предвиђа институт педагошког асистента, препоручено је да се даљи развој места и улоге ромских асистената веже за ову основу, а да се питања од значаја за квалитет рада регулишу посебним подзаконским актом.

Кључне речи

Ученици ромске националне мањине, систем образовања, ромски асистенти, школе, искуства, ставови, самопроцене, опис посла ромских асистената, закон, унапређивање и развој.

I КОНТЕКСТ

Потписивањем *Декларације Декаде инклузије Рома (2005-2015)*, 2. фебруара 2005. године у Софији, Влада Републике Србије је, заједно са осталим државама централне и југоисточне Европе, покренула иницијативе за унапређивање положаја Рома у друштву, при чему су, као приоритетне области одређени образовање, здравље, запошљавање и становање. За сваку наведену област, надлежни државни органи у Републици Србији донели су јединствене акционе планове за остваривање постављених циљева. Тако је 2005. године у Министарству просвете усвојен документ под називом *Јединствени акциони план за унапређивање образовања Рома*, као програмски оквир за реализацију низа компезаторних и афирмативних активности и мера за повећање обухвата Рома образовањем и обезбеђивање квалитетног образовања на свим нивоима, од предшколског до високог.

У периоду председавања Републике Србије *Декадом Рома* (1. јули 2008. - 1. јули 2009.), Влада је усвојила *Стратегију за унапређивање положаја Рома у Републици Србији*, која садржи и ревидиране акционе планове у четири приоритетне области развоја.

Ревидирани акциони план за унапређивање образовања Рома, као саставни део наведеног стратешког документа, предвиђа широк спектар координисаних активности државних органа и установа, стручних институција и невладиног сектора, који је у претходном периоду често био главни иницијатор и носилац промена за унапређивање положаја Рома у образовању.

У оквиру посебних пројеката који су реализовани у сарадњи Министарства просвете и невладиног сектора, а уз подршку међународних организација, увођење ромских асистената у рад васпитно-образовних установа показало се као веома функционална мера, којом је остваривано више циљева: повећана је редовност похађања наставе, побољшана је сарадња школе са ромским породицама, учено је побољшање успеха ромских ученика и задовољства у процесу учења. Ромски асистенти су, у зависности од циљева пројеката, остваривали задатке у настави, ваннаставним активностима, сарађивали са ромским породицама и локалном самоуправом, при чему су добијали помоћ стручних органа школа. Осим тога, својим радом и понашањем, допринели су позитивним променама у понашању неромске популације у школама (наставници, ученици, родитељи) према ромској популацији.

Шта су били разлози за укључивање асистената за подршку ученицима ромске образовне мањине у рад васпитно-образовних установа? Број ученика ромске националне мањине је на свим нивоима образовања значајно нижи од броја ученика - припадника осталих националних мањина у Србији, иако званична статистика и незванични подаци указују на то да је ромска национална мањина друга по бројности у Србији (после мађарске мањине). Осим тога, постоје убедљиве индикације да велики број ромске деце уопште не похађа школу или је напушта у првих неколико месеци првог разреда или до краја првог циклуса основног образовања и васпитања, што посебно важи за девојчице. Ученици ромске националне мањине обухваћени институционалним образовањем веома често имају проблеме са редовним похађањем наставе, напредовањем у учењу и развоју, као и у социјализацији. Као последице наведених проблема, држава се суочава са неоправдано великим бројем ученика

ромске националне мањине у специјалним основним школама, занемарљиво малим бројем ових ученика у гимназијама и средњим школама, скитњом и малолетничким криминалом, уз све видове злостављања ове деце.

Наведена позитивна искуства и остварени резултати били су основ за имплементацију пројекта у коме су Министарство просвете и Мисија ОЕБС-а у Србији били партнери. Први корак се односио на спровођење јавног конкурса, када су изабрана 24 ромска асистента за подршку ученицима ромске националне мањине у 22 основне школе, које су територијално распоређене у 10 школских управа Министарства просвете. Њихово ангажовање је започело у марту 2007. године, али су због одлука тадашњег руководства Министарства просвете, у току 2007. и у првој половини 2008. године године, прекидали рад због застоја у финансирању. Један број ромских асистената наставио је са волонтерским радом у школама, иако није било подршке на републичком нивоу.

Одлуком Министарства просвете да се реактивирају пројектне активности са Мисијом ОЕБС –а у Србији, континуитет у раду ромских асистената постоји од децембра 2008. године. На основу јединственог описа посла изабрани **ромски асистенти пружају континуирану организовану подршку ученицима ромске националне мањине почев од другог полугодишта школске 2008/2009. године.**

РАЗЛОЗИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

Доношењем новог *Закона о основама система образовања и васпитања*¹, који предвиђа институт педагошког асистента у раду предшколских установа и школа, створени су услови за одрживи развој и унапређивање улоге ромских асистената.

У Заводу за вредновање квалитета образовања и васпитања је, на основу законом утврђених надлежности и обавеза које проистичу и ревидираног Јединственог акционог плана за унапређивање образовања Рома (2009), спроведено евалуативно истраживање са циљем обезбеђивања релевантних података о квалитету и ефектима мере увођења асистената за подршку ученицима ромске националне мањине у рад образовно-васпитних установа у периоду другог полугодишта шк. 2008/2009. године. Очекује се да добијени подаци буду у функцији даљег развоја системске мере, односно решавања практичних проблема и питања у оквиру свеобухватних активности предвиђених Јединственим акционим планом за Роме у области образовања.

Иако смо, као носиоци истраживачких активности, свесни ограничења која проистичу из дужине периода на који се односи евалуација, сматрали смо да је за унапређивање мере која је предмет истраживања, потребно обезбедити релевантне информације о постигнутим резултатима и идентификованим проблемима, које ће бити у функцији планирања наредних корака у имплементацији.

¹ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009.

II ЕВАЛУАТИВНО ИСТРАЖИВАЊЕ

1. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА

Сprovedено истраживање има карактеристике евалуативног истраживања, односно *rag excellence* примењеног истраживања, будући да је предмет истраживања евалуација посебног иновативног модела пружања подршке ученицима у образовном систему. Конкретно, овде се ради о евалуацији спровођења програма и евалуацији процеса, јер је потребно одговорити на питање да ли он уопште долази до оних којима је намењен, да ли је ангажовао све потребне капацитете и да ли се у оквиру програма остварују предвиђене активности. Концепт истраживања развијан је тако да се омогући процес тражења одговора на бројна отворена питања.

Општи циљ евалуативног истраживања је утврђивање резултата афирмативне мере увођења ромских асистената у рад васпитно-образовних установа.

Специфични циљеви усмерени су на:

- испитивање ефеката мере увођења ромских асистената на обухват образовањем, редовност похађања наставе и образовна постигнућа ученика ромске националне мањине,
- испитивање ефеката мере увођења ромских асистената на развој интегративних и инклузивних активности у установама и унапређивање сарадње са родитељима ученика ромске националне мањине,
- анализу постојећег описа посла ромских асистената са становишта функционалног и рационалног коришћења компетенција и капацитета ромских асистената и запослених у школама,
- испитивање ставова шест релевантних циљних група о мери увођења ромских асистената за подршку ученицима ромске националне мањине и могућностима за даље унапређивање мере.

У вези са општим и специфичним циљевима постављена су следећа **истраживачка питања:**

- Да ли је увођење ромских асистената утицало на побољшање образовних постигнућа ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?
- Да ли је увођење ромских асистената утицало на редовније похађање наставе ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?
- Да ли је увођење ромских асистената утицало на унапређивање сарадње школе и породице ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?
- Да ли је увођење ромских асистената утицало на повећање броја ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима школа у којима су били ангажовани?

- Да ли постојећи опис посла ромског асистента омогућава ефикасно програмирање и реализацију активности у складу са особеностима школа и различитим потребама ученика ромске националне мањине?

2. ПОСТУПАК ЕВАЛУАТИВНОГ ИСТРАЖИВАЊА

УЗОРАК

У овом истраживању учествовале су све школе укључене у пројекат Министарства просвете, о чему су директори школа званично и благовремено обавештени. Ни једна школа није одбила учешће у истраживању.

Истраживањем је обухваћен узорак који има одлике намерног узорка, јер су изабрани испитаници најрелевантнији и најпогоднији извор потребних података. У Табели 1 дати су подаци о структури узорка, планираном и оствареном броју испитаника, са напоменом о проценту осипања или повећању планираног броја испитаника.

Табела 1- Структура узорка

Циљне групе	Планиран број	Остварен број	Процент осипања/повећања
Ангажовани ромски асистенти	24	24	/
Наставници који директно сарађују са ромским асистентима	120	100	осипање 16,70%
Остали наставници из школа у којима је ангажован ромски асистент	120	93	осипање 22,50%
Стручни сарадници из школа у којима је ангажован ромски асистент	24	36	повећање 50%
Ученици ромске националне мањине у којима је ангажован ромски асистент	240 (22 фокус групе)	246 (20 фокус група)	повећање 2,50%
Родитељи ученика ромске националне мањине	240 (22 фокус групе)	158 (18 фокус група)	осипање 34,20%
Укупно	768	657	14,45%

Увидом у величину и структуру узорка може се констатовати да је у појединим циљним групама мали број учесника, на шта се није могло битније утицати, јер се истраживање односи на иновацију која се имплементира у 22 две основне школе, са ограниченим бројем директних учесника у имплементацији (наставници, стручни сарадници). С друге стране, да би се осигурала репрезентативност узорка, а онда и валидност, поузданост и објективност истраживања, истраживањем се обухваћене релевантне циљне групе – ангажовани ромски асистенти, наставници који у раду директно сарађују са ромским асистентима, наставници из истих школа који немају директну сарадњу са ромским асистентима, стручни сарадници, ученици ромске националне мањине који су добијали помоћ од ромских асистената и њихови родитељи. Из табеле која приказује структуру узорка може се прочитати да је у обе групе наставника дошло до осипања узорка, као и код родитеља ученика ромске националне мањине. Могуће разлоге за ову појаву можемо тражити у незаинтересованости наставног кадра за учешће у истраживању, о чему су се, према наводима стручних сарадника и ромских асистената, и сами изјашњавали. Што се тиче родитеља ученика ромске националне мањине, организатори фокус група су изјавили да су имали велике потешкоће са одазивом учесника, због њихове преаулетности

пословима, али и исказане сумње да су некомпетентни саговорници "јер нису школовани да воде разговоре о раду школа, па не би да се брукају".

У циљној групи ромских асистената (24), највише је струдената (8), који су се определили за следеће студијске програме: педагогија (1), струковне васпитачке студије (5) и васпитачка академија (2). Само два ромска асистента имају мање од четворогодишњег средњег образовања, а осам је завршило средњу школу. Седам ромских асистената има више или високо образовање. Укупно петнаест ромских асистената се школовало или се школује за рад у образовно – васпитним установама. Више од 3 године искуства у раду са ученицима на истим или сличним пословима има њих осамнаест, сви ромски асистенти имају искуство у раду са ученицима.

У циљној групи наставника који нису имали директну сарадњу са ромским асистентима (93), њих 66 има одговарајуће високо образовање. Две трећине наставника у овој групи има више од десет година искуства у образовно-васпитном раду.

Међу 100 анкетираних наставника који су директно сарађивали са ромским асистентима, њих 91% ради у разредној настави, где је радио и највећи број ромских асистената. Процењујемо да је ова околност утицала на прецизност и свеобухватност одговора у анкетама који су добијени од ове циљне групе. Евидентно је да у разредној настави постоје оптимални услови за остваривање континуиране сарадње наставника и ромских асистената. Више од десет година на пословима наставника, у овој циљној групи ради 74% анкетираних, тако да можемо рећи да смо међу испитаницима имали компетентне и искусне професионалце.

Сви анкетирани стручни сарадници имају одговарајуће образовање, највише је педагога и психолога (23), а њихово професионално искуство је веома неуједначено – највише их је у групи до 5 година радног стажа и у групи преко 20 година радног стажа.

У Табели 2 дајемо и структуру циљних група ученика ромске националне мањине и њихових родитеља:

Табела 2 - приказ структуре фокус група ученика ромске националне мањине и фокус група родитеља ученика ромске националне мањине

циљна група	број испитаника	структура
Ученици ромске националне мањине	20 фокус група - 246	5 група - само ученици ромске националне мањине из одељења у којима је ангажован ромски асистент 1 група - само ученици ромске националне мањине из одељења у којима није ангажован ромски асистент 14 група - заједничко учешће ученика под а) и б)

циљна група	број испитаника	структура
Родитељи ученика ромске националне мањине	18 фокус група - 158	6 група - само родитељи ученика ромске националне мањине из одељења у којима је ангажован ромски асистент 0 група - само родитељи ученика ромске националне мањине из одељења у којима није ангажован ромски асистент 12 група - заједничко учешће родитеља под а) и б)

Табела 3 – преглед школа обухваћених истраживањем

место и назив школе	ромски асистент
Лесковац, ОШ "Петар Тасић"	Саша Кадрић
Бујановац, ОШ "Бранко Радичевић"	Авни Аћифи и Шукрија Демировић
Врање, ОШ "Доситеј Обрадовић"	Милева Рамчић
Ниш, ОШ "Радоје Домановић"	Александар Асановић
Ниш, ОШ "Сретен Младеновић Мика"	Дејан Меметовић
Ниш, ОШ "Вук Караџић"	Адријана Аметовић и Ајша Алић
Алексинач, ОШ "Вожд Карађорђе"	Ружица Митић
Краљево, ОШ "Димитрије Туцовић"	Зоран Петровић
Кикинда, ОШ "Јован Поповић"	Александар Стојков
Николинци, ОШ "2. октобар"	Лина Јон
Дероње, ОШ "Вук Караџић"	Маја Јовановић
Суботица, ОШ "Матко Вуковић"	Нада Димовић
Суботица, ОШ "Ђуро Салај"	Сузана Чепо
Товаришево, ОШ "Милета Протић"	Шећа Коломпар
Бечеј, ОШ "Петефи Шандор"	Богданка Радул
Нови Сад, ОШ "Душан Радовић"	Зорица Калањош
Београд, ОШ "Влада Обрадовић Камени"	Мина Кадријевић
Београд, ОШ "Деспот С. Лазаревић"	Ружа Николић
Шабац, ОШ "Стојан Новаковић"	Ружица Радосављевић
Јагодина, ОШ "Рада Миљковић"	Маја Јовановић
Крагујевац ОШ "III крагујевачки батаљон"	Емина Реџић
Крагујевац, ОШ "Наталија Н.Недељковић"	Бождар Николић

МЕТОДЕ И ИНСТРУМЕНТИ

Методе

У складу са постављеним циљевима и истраживачким питањима овог теренског истраживања, изабране су квантитативне методе (анкетирање) и квалитативне методе (фокус групе и анализа педагошке документације).

Инструменти

У истраживању су примењене три врсте инструмената:

1. протокол за унос квантитативних података из педагошке документације школа, који се односе на образовање ученика ромске националне мањине у школској 2008/2009. години, а посебно у другом полугодишту, када су имали подршку ромских асистената

Прикупљени су следећи квантитативни подаци:

- укупан број ученика у школи и укупан број ученика ромске националне мањине у школама обухваћеним истраживањем у шк. 2008/2009. години;
- број одељења и број ученика ромске националне мањине који су у другом полугодишту шк. 2008/2009. године имали подршку ромских асистената;
- општи успех ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у првом и другом полугодишту у шк. 2008/2009. године;
- успех ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената из одређених наставних предмета у првом и другом полугодишту у шк. 2008/2009. године;
- број изостанака ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у првом и другом полугодишту у шк. 2008/2009. године;
- број ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у ваннаставним активностима у првом и другом полугодишту у шк. 2008/2009. године.

За унос свих потребних података испитаници из школа су добили детаљна упутства за унос података који се односе на оба полугодишта шк. 2008/2009. године.

2. упитници:

- **упитник за ромске асистенте** (прикупљање података о мотивацији за рад, остваривању задатака предвиђених описом посла, испитивање ставова о ефикасности ове системске мере, предлагање мера за унапређивање рада, процена остварених резултата и идентификовање проблема у раду)
- **упитник за наставнике који су сарађивали са ромским асистентом, наставнике који нису сарађивали са ромским асистентом и стручне сараднике** (испитивање ставова о ефикасности ове системске мере, предлагање мера за унапређивање рада)

ромских асистената, процена остварених резултата и идентификовање проблема у раду ромских асистената).

Два описана упитника разликују се у томе што су за ромске асистенте додата питања о мотивацији и опису посла који су радили. Осим једног, сва питања су затвореног типа, а за испитивање ставова употребљена је петостепена Ликертова скала процене. Питање отвореног типа за све циљне групе односи се на процену резултата и проблема које су ромски асистенти имали у раду. Ова форма питања резултовала је широком лезом одговора, који су у обради сврстани у одговарајуће категорије.

3. протокол за унос ставова учесника фокус група за родитеље ученика ромске националне мањине и фокус група за ученике ромске националне мањине (процена ефикасности ове системске мере, предлагање мера за унапређивање рада ромских асистената, процена остварених резултата и идентификовање проблема у раду ромских асистената).

Сваки од наведених инструмената пратило је упутство за попуњавање, при чему су дате веома детаљне инструкције за припремање, организовање и спровођење фокус – група, пошто се ова форма интерактивног рада веома ретко користи у школама.

Будући да су ангажовани ромски асистенти, заједно са наставницима и стручним сарадницима, у периоду припреме инструмената били укључени у различите програме стручног усавршавања, околност да су сви на истом месту искоришћена је да се у директној комуникацији, провери квалитет припремљених инструмената. У том смислу проверавана је јасноћа и прецизност питања, те су на основу сугестија извршене накнадне корекције. У другом кораку, реализована је пилот – примена инструмената у две основне школе из узорка. Анализа добијених података била је основ за финализацију инструмената.

НАЧИН ПРИКУПЉАЊА И ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Истраживачки инструменти су достављени школама у штампаној и електронској верзији до 5. маја 2009. године, да би се омогућило довољно времена за рад на педагошкој документацији и прикупљању квантитативних података, као и за организовање анкетања и фокус група. Школе су имале и стручну подршку просветних саветника који се баве унапређивањем образовања Рома у оквиру делокруга надлежности школских управа.

Према датој инструкцији, попуњени анкетни листови и протоколи послати су у Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, где су извршени унос и обрада података на нивоу дескриптивне статистике. Иако је 28. август 2009. године наведен као крајњи рок, школе су истраживачки материјал достављале све до 10. октобра 2009. године, што је утицало на динамику свих наредних пројектних активности.

III ПРИКАЗ И АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

1. ОБУХВАТ УЧЕНИКА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ АФИРМАТИВНОМ МЕРОМ

Табела 4 - Подаци о укупном броју ученика у школама и броју ученика ромске националне мањине у школама у којима је ангажован ромски асистент

Разред	на почетку шк. 2008/2009.године			на крају првог полугодишта шк. 2008/2009.године			на крају другог полугодишта шк. 2008/2009.године		
	Број ученика у школи	Број ученика ромске националне мањине	Број девојчица	Број ученика у школи	Број ученика ромске националне мањине	Број девојчица	Број ученика у школи	Број ученика ромске националне мањине	Број девојчица
I	1927	566	240	1867	506	248	1946	501	246
II	1893	512	236	1845	481	241	1897	475	239
III	1838	449	189	1784	406	189	1833	403	189
IV	1750	449	213	1704	407	219	1761	410	219
V	2116	510	197	2062	466	198	2102	460	196
VI	1865	354	147	1821	314	147	1866	318	143
VII	1947	270	99	1893	223	100	1941	227	101
VIII	1820	305	142	2436	285	144	2453	287	144
Укупно	15156	3415	1463	15412	3088	1486	15799	3081	1477

Напомена: За ОШ “Вожд Карађорђе“, Алексинац, недостају подаци од V до VIII ; за ОШ „Вук Караџић“, Ниш недостају подаци за девојчице на почетку, на крају првог и на крају другог полугодишта школске 2008/2009. године.

Табела 4 показује следеће:

- од укупне популације ученика у 22 основне школе, ученици ромске националне мањине представљају 1/5, односно око 20%;
- иако се укупан број ученика у школама повећавао од почетка школске године, евидентно је смањење броја ученика ромске националне мањине у односу на почетак школске године, како на крају првог полугодишта, тако и на крају другог полугодишта шк. 2008/2009. године, при чему је смањење у периоду ангажовања ромских асистената у школама незнатно у односу на смањење броја ученика у првом полугодишту;
- највеће смањење броја ученика ромске националне мањине уочава се у првом разреду, око 10% ученика на самом почетку школовања напушта институције.

Табела 5 – обим ангажовања ромских асистената у школама у другом полугодишту шк. 2008/2009.

Разред	Укупан број одељења у школама у којима је ангажован ромски асистент	Број одељења у којима је ромски асистент реализовао програмске активности	Број ученика ромске националне мањине са којима су радили ромски асистенти
I	86	54	346
II	85	46	264
III	86	36	184
IV	85	28	125
V	85	20	206
VI	87	17	118
VII	82	10	27
VIII	81	9	22
Укупно	677	220	1292

Ромски асистенти су остваривали програмске задатке у 220 одељења (1/3 укупног броја одељења у 22 основне школе) са 1292 ученика ромске националне мањине (просечан обухват – 60 ученика). Међутим, када се упореде подаци за различите разреде уочава се да је највеће ангажовање ромских асистената било усмерено на млађе разреде, а највише на први и други разред (610), што је био и један од захтева Министарства просвете, да би се обезбедили адекватни образовни подстицаји на почетку школовања за популацију из средина са вишеструком депривацијом. Подршку ромских асистената добијао је и значајан број ученика ромске националне мањине у петом разреду (206), када се уводи предметна настава и нова организација рада, тако да је било потребно већи број наставника упутити у обим и садржај рада ромских асистената и различите улоге које су им поверене.

Појединачно ангажовање ромских асистената било је усмерено на различит број ученика, што се може видети из података у Табели 6. Број ученика који су имали подршку ромских асистената креће су у распону од 9 до 253. Разлике у броју ученика са којима су радили ромски асистенти условљени су особеностима самих школа (градске, сеоске, матичне, издвојена одељења, близина ромских насеља) и структуром

ученичке популације (број ученика ромске националне мањине, породичне околности, социо–економски статус породица). Напомињемо да је избор школа у које су распоређени ромски асистенти извршен у Министарству просвете, на основу утврђених критеријума. Уз уважавање свих наведених разлога, намеће се закључак да је један број ромских асистената програмске активности реализовао под веома неповољним условима.

Табела 6 – подаци о броју ученика на нивоу школе са којима су радили ромски асистенти у другом полугодишту шк. 2008/2009. године

место и назив школе	укупан број ученика који су имали подршку ромских асистената
Лесковац, ОШ "Петар Тасић"	169
Бујановац, ОШ "Бранко Радичевић"	253 (2 ромска асистента)
Врање, ОШ "Доситеј Обрадовић"	46
Ниш, ОШ "Радоје Домановић"	49
Ниш, ОШ "Сретен Младеновић Мика"	36
Ниш, ОШ "Вук Караџић"	91 (2 ромска асистента)
Алексинач, ОШ "Вожд Карађорђе"	9
Краљево, ОШ "Димитрије Туцовић"	58
Кикинда, ОШ "Јован Поповић"	22
Николинци, ОШ "2. октобар"	17
Дероње, ОШ "Вук Караџић"	26
Суботица, ОШ "Матко Вуковић"	43
Суботица, ОШ "Ђуро Салај"	46
Товаришево, ОШ "Милета Протић"	43
Бечеј, ОШ "Петефи Шандор"	18
Нови Сад, ОШ "Душан Радовић"	58
Београд, ОШ "Влада Обрадовић Камени"	103
Београд, ОШ "Деспот С. Лазаревић"	13
Шабац, ОШ "Стојан Новаковић"	80
Јагодина, ОШ "Рада Миљковић"	29
Крагујевац ОШ "III крагујевачки батаљон"	36
Крагујевац, ОШ "Наталија Н.Недељковић"	47

2. АКТИВНОСТИ И МОТИВАЦИЈА РОМСКИХ АСИСТЕНАТА

Према опису посла, који је припремљен у Министарству просвете, предвиђено је да ромски асистенти реализују задатке у три подручја рада:

1. наставни рад
2. ваннаставне и остале школске активности
3. сарадња са породицом ученика и локалном заједницом

Са циљем прибављања информација о томе којим пословима су ромски асистенти посвећивали највише времена у другом полугодишту шк. 2008/2009. године, припремљене су петостепене ретроспективне скале самопроцене за најважније активности у сва три наведена подручја рада. Дистрибуцију одговора ромских асистената приказујемо у *Табели 7, Табели 8 и Табели 9.*

Наставни рад

Табела 7 - дистрибуција одговора ромских асистената о реализованим активностима у наставном раду школе у другом полугодишту шк. 2008/2009. године

активности у настави	никада		ретко		повремено		често		веома често	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Индивидуални рад са ученицима ромске националне мањине на часовима у редовној настави	2	8,33	1	4,17	3	12,50	9	37,50	9	37,50
Индивидуални рад са ученицима ромске националне мањине на часовима у допунској настави	-	-	-	-	1	4,17	12	50,00	11	45,83
Помоћ наставницима у извођењу редовне наставе	4	16,67	4	16,67	7	29,17	4	16,67	5	20,83
Помоћ наставницима у извођењу допунске наставе	5	20,83	2	8,33	5	20,83	7	29,17	5	20,83
Самостално извођење допунске наставе за групу ученика	2	8,33	-	-	5	20,83	8	33,33	9	37,50
Учешће у планирању наставе у сарадњи са наставницима и стручним сарадницима	5	20,83	1	4,17	9	37,50	6	25,00	3	12,50
Непосредна помоћ ученицима у изради домаћих задатака и других задужења у просторијама школе	-	-	-	-	3	12,50	6	25,00	15	62,50

У Табели 7 представљена је дистрибуција одговора ромских асистената у категоријама на скали самопроцене. Анализом добијених података може се утврдити следеће:

- 75% ромских асистената је често или веома често остваривало индивидуални рад са ученицима ромске националне мањине на часовима редовне наставе, што значи да се били укључени у наставне активности које су планирали и остваривали наставници;
- сви ромски асистенти су помагали ученицима на часовима допунске наставе, али је 85% њих самостално изводило допунску наставу за групу ученика, што је неприхватљиво са становишта улоге и стручних компетенција које имају. Овај налаз заслужује посебну пажњу за даљи развој иновативног модела, да би се спречило сегрегисање ученика у процесу учења, као и организовање поучавања и учења у којима су ученици са посебним образовним потребама препуштени ромским асистентима; планирање и реализација допунске наставе је у надлежности наставника, а ромски асистенти могу помагати у планирању и реализацији допунске наставе;
- сви ромски асистенти пружали су непосредну помоћ ученицима у изради домаћих задатака и извршавању других задужења у просторијама школе;
- трећина ромских асистената никада или ретко када је помагала наставницима у реализацији редовне наставе, што се може довести у везу са ставовима наставника који нерадо прихватају асистенцију ромских асистената;
- једна четвртина ромских асистената никада или ретко када је учествовала у планирању рада заједно са наставницима, што је сигурно отежавало њихову личну припрему за рад, као и припрему материјала за рад са ученицима којима је потребна додатна помоћ у настави.

Пошто је испитаницима омогућено да листу активности у наставном раду допуне, један број њих је листу допунио следећим активностима:

активност	број испитаника	степен учесталости
Извођење едукативних радионица за све ученике	1	често
Разговори са ученицима на одељенским заједницама	1	веома често
Превођење на ромски језик у току наставе	1	често

Ваннаставне и остале школске активности

Табела 8 - дистрибуција одговора ромских асистената о реализованим ваннаставним активностима у другом полугодишту шк. 2008/2009.

ваннаставне активности у школи	никада		ретко		повремено		често		веома често	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Помоћ наставницима у извођењу слободних активности (секције, клубови, факултативни предмети и сл.)	4	16,67	10	41,67	8	33,33	1	4,17	1	4,17
Групни рад са ученицима ромске националне мањине (радионице, предавања, саветовања и др.)	0	0	2	8,33	8	33,33	13	54,17	1	4,17
Групни рад са родитељима ученика (предавања, радионице и др.)	3	12,50	6	25,00	7	29,17	7	29,17	1	4,17
Курсеви за описмењавање родитеља ученика ромске националне мањине	15	62,5	4	16,67	5	20,83	0	0,00	0	0,00
Учешће у раду стручних органа школе (наставничко веће, одељенско веће, стручни активи, педагошки колегијум)	2	8,33	2	8,33	4	16,67	8	33,33	8	33,33
Извештавање о постигнутим резултатима ученика, уоченим проблемима и породичној ситуацији на састанцима стручних органа школе	0	0	2	8,33	5	20,83	9	37,50	8	33,33
Праћење редовности похађања наставе ученика ромске националне мањине и предузимање одговарајућих корака	0	0,00	0	0,00	0	0,00	10	41,67	14	58,33
Укључивање родитеља ученика ромске националне мањине у школске активности (савет родитеља, предавања за родитеље, родитељске акције, ангажовање у секцијама, пројектима и сл.)	3	12,5	9	37,50	7	29,17	5	20,83	0	0,00
Промоција ромске културе и традиције, мултикултурално образовање и сл.	3	12,50	5	20,83	5	20,83	10	41,67	1	4,17
Учешће у програмима стручног усавршавања са наставницима	6	25	2	8,33	5	20,83	8	33,33	3	12,50
Посредовање и пружање помоћи ученицима у комуникацији са наставницима, школским особљем и руководством школе	0	0,00	2	8,33	3	12,50	9	37,50	10	41,67

У активностима школе које се могу назвати ненаставним, ромски асистенти су били најактивнији у праћењу редовности похађања наставе ученика ромске националне мањине и предузимању одговарајућих корака у обезбеђивању редовнијег похађања наставе, 100% испитаника су ову активност остваривали често или веома често. Скоро 80% ромских асистената је често или веома често било медијатор у успостављању комуникације између ученика и школског особља. Обећавајућим процењујемо податак да је скоро 50% ромских асистената често или веома често учествовало у програмима стручног усавршавања заједно са наставним особљем, а да је скоро 70% ромских асистената често или веома често учествовало у раду стручних органа школе (наставничко веће, одељенско веће, стручни активи, педагошки колегијум).

Врста и обим активности ромских асистената усмерених према родитељима ученика ромске националне мањине у просторијама школе видљиви су у следећем:

- едукативни рад са родитељима (предавања и радионице) – 30% као повремена активност, а 30% као честа активност ромских асистената;

- укључивање родитеља ученика ромске националне мањине у школске активности (савет родитеља, предавања за родитеље, родитељске акције, ангажовање у секцијама, пројектима и сл.) – 50% ромских асистената никада или ретко када су остваривали.

Сарадња са породицом ученика и локалном заједницом

Табела 9 - дистрибуција одговора ромских асистената о реализованим активностима у сарадњи са породицама ученика ромске националне мањине

активности у породици ученика и локалној заједници	никада		ретко		повремено		често		веома често	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Пружање помоћи ученицима у учењу у породичном окружењу	5	21,74	4	17,39	8	34,78	5	21,74	1	4,35
Посете породицама ученика ромске националне мањине ради информисања о напредовању ученика у школи	0	0,00	0	0,00	1	4,35	9	39,13	13	56,52
Посете породицама Рома ради информисања о деци дораслој за школу и мотивисања за школовање	0	0,00	0	0,00	3	13,04	12	52,17	8	34,78
Групни рад са одраслим Ромима (разговори, радионице и др.)	2	8,70	8	34,78	8	34,78	5	21,74	0	0,00
Учешће у курсевима за описмењавање одраслих Рома и деце прерасле за школу	12	52,17	5	21,74	4	17,39	2	8,70	0	0,00
Учешће у припреми и спровођењу локалних акционих планова за образовање Рома	6	26,09	3	13,04	3	13,04	4	17,39	7	30,43
Сарадња са службама за обезбеђивање документације и социјалних давања за ученике и родитеље ромске националне мањине	2	8,70	2	8,70	8	34,78	6	26,09	5	21,74
Учешће у активностима невладиних организација усмерених на унапређивање услова живота и рада за Роме	2	8,70	2	8,70	1	4,35	6	26,09	12	52,17

Активности у породицама ученика и локалној заједници биле су, такође, у фокусу рада ромских асистената:

- сви ромски асистенти посећивали су породице ученика ради њиховог информисања о напредовању ученика у школи, што је посебно важно у контексту породичних неприлика и сиромаштва, где родитељи раде тешке и целодневне послове, због којих нису у могућности да долазе у школу;
- скоро сви ромски асистенти користили су посете породицама и за мотивисање родитеља у правцу даљег школовања деце;
- више од 70% ромских асистената радило је са одраслим Ромима у окружењу и учествовало у раду невладиних организација, чији циљеви су усмерени на унапређивање живота и рада Рома;
- више од 50% ромских асистената сарађивало је са службама за обезбеђивање документације и социјалних давања за ученике и родитеље ромске националне мањине.

Иако су програмске активности ромских асистената углавном усмерене на ученике и рад школа, свест о друштвеном значају улоге која им је поверена, резултирала је широким спектром активности усмерених на ромску заједницу у целини. Према наводима асистената и школа, овај сегмент рада ромски асистенти остваривали су у слободно време, јер нису били у могућности да школски и ваншколски рад уклопе у осмочасовно радно време. Осим тога, и циљне групе којима су ове активности намењене биле су, такође, доступне у вечерњим сатима.

Мотивација ромских асистената

Једно питање у анкети за ромске асистенте односило се на врсту и јачину мотива за рад у образовно-васпитним установама. У *Табели 10* дајемо податке о мотивацији ромских асистената.

Табела 10 – мотивација ромских асистената

Мотив	минимално важан	важан	веома важан	од пресудне важности
Размена искуства у овим пословима са осталим асистентима	2	9	5	8
Материјална надокнада (хonorар)	1	3	13	7
Пружање помоћи деци-припадницима ромске националне мањине у образовању	-	-	-	24
Лично стручно усавршавање	-	2	3	19
Учешће у спровођењу активности која може унапредити положај Рома у друштву	-	-	3	21
Начин да остварим контакте за будуће запослење у образовању	1	1	9	13

3. ОБРАЗОВНА ПОСТИГНУЋА УЧЕНИКА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ

Табела 11 - Општи успех ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената, на крају I и II полугодишта шк. 2008/2009. године

Разред	ОДЛИЧАН		ВРЛО ДОБАР		ДОБАР		ДОВОЉАН		НЕДОВОЉАН		НЕОЦЕЊЕНИ*	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
I											16	13
II	13	20	38	39	77	95	28	77	119	50	27	8
III	14	21	28	31	51	62	14	34	85	41	24	19
IV	8	11	22	30	47	59	12	29	54	12	1	2
V	3	3	9	13	13	44	2	17	141	84	10	12
VI	0	0	3	4	13	36	3	8	77	53	3	1
VII	0	0	3	4	10	15	3	10	24	10	1	1
VIII	0	2	5	7	8	15	5	4	7	0	4	1
Укупно	38	59	108	138	219	334	67	185	507	252	86	57
Разлика		+ 21		+ 30		+ 115		+ 118		- 255		- 29

* Број ученика ромске националне мањине који нису оцењени због изостанка са више од 1/3 укупног броја часова

Разлике у општем успеху који су ученици ромске националне мањине постигли у првом и другом полугодишту шк. 2008/2009. године су евидентне. У категоријама одличних, врло добрих, добрих и довољних ученика постоји повећање броја ученика, а у категоријама недовољних и неоцењених ученика постоји смањење броја ученика. Иако је најмање повећање у категорији одличних и врло добрих ученика у односу на број школа школа и ученика, охрабрује податак да се значајно смањило број недовољних и неоцењених ученика, а повећао број у категорији добрих ученика. То значи да се број ученика ромске националне мањине који су стекли услове за прелазак у наредне разреде повећао за 255, просечно 12 ученика по школи.

Табела не садржи податке о општем успеху ученика ромске националне мањине у првом разреду, јер се описне оцене, у складу са принципима формативног оцењивања, не могу распоредити у категорије општег успеха као у осталим разредима. Због тога су подаци о напретку ученика ромске националне мањине у првом разреду обезбеђени анализом и упоређивањем описних оцена ученика на крају првог и другог полугодишта. Овај посао поверен је ромским асистентима и стручним сарадницима са упутством да анализу и упоређивање раде заједно у циљу постизања што веће објективности процене.

Табела 12 - процена напредовања ученика ромске националне мањине у одељењима првог разреда у којима је био ангажован ромски асистент у другом полуугодишту шк. 2008/2009. године

Анализа и поређење описних оцена на крају школске године указују да су у току другог полуугодишта:	Број ученика на које се односи констатација
ученици стагнирали у развоју и постигнућима у односу на прво полуугодиште	34 (9,04%)
ученици имали мали позитиван помак у појединим наставним предметима и/или аспектима развоја у односу на прво полуугодиште	112 (29,79%)
ученици имали мали позитиван помак у свим наставним предметима и/или аспектима развоја у односу на прво полуугодиште	121 (32,18%)
ученици имали велики позитиван помак у свим наставним предметима и/или аспектима развоја у односу на прво полуугодиште	109 (28,99%)
укупан број ученика чије описне оцене су анализирани	376

Напомена: Недостају подаци за 125 ученика првог разреда из ОШ „2. октобар“, Николинци, ОШ „Јован Поповић“, Кикинда и ОШ „Бранко Радичевић“, Бујановац.

Као што се може видети у Табели 12, за 9,04% процењених ученика првог разреда констатовано је да не постоји напредак у односу на прво полуугодиште, док је за 91,96% ученика процењено да постоји напредак у односу на прво полуугодиште, при чему је дата процена да мали позитиван напредак постоји у појединим наставним предметима (за 29,79% ученика) или у свим наставним предметима (за 32,18% ученика) или велики напредак у свим наставним предметима (за 28,99% ученика).

У наредном кораку, а са циљем обезбеђивања додатних информација о образовном напретку ученика ромске националне мањине у периоду када су имали подршку ромских асистената, анализирани су њихове оцене из математике и српског језика (општеобразовни предмети) у свим разредима основне школе у првом и другом полуугодишту шк. 2008/2009. године, као и оцене из наставног предмета Свет око нас/Природа и друштво у првом циклусу, који је основа за учење природних и друштвених наука у другом циклусу обавезног образовања, што је приказано у Табели 13.

Табела 13 - Успех ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у појединим наставним предметима у шк. 2008/2009. години

13. 1. Математика

разред	оцена 5		оцена 4		оцена 3		оцена 2		оцена 1		неоцењен	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
II	13	15	16	28	40	60	104	121	72	30	19	10
III	10	13	12	12	35	42	72	88	48	21	7	8
IV	7	9	12	13	23	24	47	72	26	7	3	7
V	2	2	5	9	15	28	57	92	100	65	32	10
VI	2	4	4	4	9	10	25	51	61	30	18	11
VII	6	5	3	6	2	3	6	6	2	1	8	1
VIII	2	3	2	7	3	9	5	1	7	1	3	1
укупно	42	51	54	79	127	176	316	431	316	155	90	48
разлика		+ 9		+25		+49		+115		- 161		- 42

13. 2. Српски језик

разред	оцена 5		оцена 4		оцена 3		оцена 2		оцена 1		неоцењен	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
II	11	15	20	27	47	55	91	106	75	27	21	14
III	10	16	15	21	37	41	69	74	43	21	10	11
IV	11	9	10	11	32	31	42	65	27	5	3	4
V	1	3	3	9	20	25	48	87	109	50	30	32
VI	4	6	6	8	17	18	38	50	40	13	13	16
VII	0	0	2	4	6	8	13	11	5	6	1	0
VIII	0	0	2	3	5	9	11	13	3	2	1	0
укупно	37	49	58	83	164	189	312	406	302	124	79	77
разлика		+ 12		+ 25		+ 25		+ 94		- 178		- 2

13. 3. Свет око нас/природа и друштво

разред	оцена 5		оцена 4		оцена 3		оцена 2		оцена 1		неоцењен	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
II	8	12	16	23	45	58	117	146	65	17	13	8
III	10	22	18	17	46	44	61	75	40	15	9	11
IV	1	10	11	15	33	41	44	49	29	9	1	1
укупно	19	44	45	55	124	143	222	270	134	41	23	20
разлика		+ 25		+ 10		+ 19		+ 48		- 93		- 3

Табеле 13.1., 13.2. и 13.3. недвосмислено показују да су оцене ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у другом полугодишту, боље у свим категоријама од 2 до 5, тако да је број недовољних оцена и неоцењених ученика значајно мањи.

4. ПОХАЂАЊЕ НАСТАВЕ УЧЕНИКА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ

Неопходан услов за остваривање резултата у учењу јесте редовно похађање наставе ученика ромске националне мањине, будући да је потребно обезбедити сталне образовне подстицаје, којима ће се компензовати утицај неповољних услова у којима се ови ученици развијају. Због тога су од школа затражени подаци о одсуству ученика ромске националне мањине у шк. 2008/2009. години. Будући да у другом полугодшту школске 2008/2009. године постоји континуирана подршка ромских асистената, упоређени су подаци о оправданим и неоправданим изостанцима ових ученика у првом и другом полугодшту шк. 2008/2009. године, са намером да се утврди да ли се ромским асистентима може приписати утицај на смањење броја изостанака са наставе.

Табела 14 - број оправданих и неоправданих изостанака ученика ромске националне мањине у првом и другом полугодшту шк. 2008/2009. године

разред	Оправдани изостанци		Неоправдани изостанци		сви изостанци (оправдани+неоправдани)	
	Прво полугодште	Друго полугодште	Прво полугодште	Друго полугодште	Прво полугодште	Друго полугодште
I	8042	6529	2753	4717	10795	11246
II	8724	8750	2180	2874	10904	11624
III	6585	9265	1666	2404	8251	11669
IV	4529	5340	524	1161	5053	6501
V	5953	7473	3437	5157	9390	12630
VI	5701	6069	3799	4609	9500	10678
VII	3469	3644	1406	1683	4873	5327
VIII	2311	2841	1150	1168	3461	4009
укупно	45314	49911	16915	23773	62227	73684

Напомена: Недостају подаци о изостанцима у другом полугодшту шк. 2008/2009. године за ОШ „Радоје Домановић“, Ниш

Добијени подаци говоре о томе да су ученици ромске националне мањине начинили више оправданих и неоправданих изостанака у периоду када су имали подршку ромских асистената, што није у сагласности са претпоставком да би број изостанака требао бити мањи у периоду када су у школама ромски асистенти. Овај, за нас, неочекивани резултат може бити последица промене понашања у школама да се, у условима када је обезбеђена подршка ромских асистената, изостајање са наставе није толерисало без оправдања. Према напоменама испитаника из школа, у првом полугодшту није вођена ажурна евиденција о похађању наставе ученика ромске националне мањине, јер су се према оним ученицима, који нису редовно похађали наставу у дужим периодима, наставници односили као према одсељеним ученицима, те њихово одсуство нису евидентирали у дневницима рада.

Као допуну овим подацима, дајемо и податке о ученицима ромске националне мањине који су прекинули школовање током шк. 2008/2009. године у школама у којима је био ангажован ромски асистент.

Табела 15 – подаци о броју ученика ромске националне мањине који су напустили школу у школској 2008/2009. години

разред	P1	P2
I	60	5
II	31	6
III	43	3
IV	42	-3
V	44	6
VI	40	-4
VII	47	-4
VIII	20	-2
Укупно	327	7

P1: осипање броја ученика ромске националне мањине у периоду од почетка школске до краја првог полугодишта шк. 2008/2009. године

P2: осипање броја ученика ромске националне мањине у другом полугодишту у односу на крај првог полугодишта шк. 2008/2009. године

Провером достављених података утврђено је да су се у школу у другом полугодишту шк. 2008/2009. године вратили управо они ученици коју су школу напустили током првог полугодишта исте године. Представници школа овај резултат приписују посебним напорима које су чинили ромски асистенти.

5. ОБУХВАТ УЧЕНИКА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИН ВАННАСТАВНИМ АКТИВНОСТИМА У ШКОЛИ

Опис посла ромских асистената, у складу са програмским оквиром који је дало Министарство просвете, подразумевао је програмирање рада у три области: наставни рад, ваннаставне активности и друге школске активности и сарадња са породицом и локалном заједницом. Да бисмо дошли до података који ће бити основ за доношење закључка о томе да ли су и колико ромски асистенти утицали на повећање број ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима школа, извршено је поређење броја укључених ученика у првом и другом полугодишту. Школе су имале могућност да наведу све ваннаставне активности, као и програме специфичне само за њихову школу.

Табела 16 - број ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената у ваннаставним активностима у првом и другом полугодишту шк. 2008/2009.

Ваннаставне активности	број укључених ученика ромске националне мањине на нивоу разреда															
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII	
Полугодиште	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Литерарна секција	0	0	3	3	7	1	5	7	2	2	3	7	5	7	1	4
Драмска секција	10	12	25	26	6	6	9	9	7	13	6	5	3	3	4	6
Рецитаторска секција	6	8	6	11	5	5	6	5	4	6	3	3	3	3	1	1
Ликовна секција	5	8	1	0	2	5	18	16	10	7	9	5	6	7	3	6
Математичка секција	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	1
Извиђачи/љубитељи природе	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Спортске секције	0	1	15	19	10	14	13	13	14	19	5	14	5	14	7	10
Хор	0	0	6	9	16	16	5	7	16	10	3	3	6	9	5	7
Оркестар	0	0	0	0	1	2	1	2	6	5	0	4	0	0	2	1
Библиотекарска секција			1	1	2	2	3	3								
Бонтон			8	8												
Еколошка секција	18	18														
Калиграфија							3	3								
Клуб младих техничара															2	2
Креативна радионица					4	4										
Манекенство									2	2	1	1	1			

Ваннаставне активности	број укључених ученика ромске националне мањине на нивоу разреда															
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII	
Мешовите слободне активности			12	12	7	7										
Плес											3					
Пројекат											4	4	5	6	6	5
Рецитовање на ромском језику	1	1					3	3	1	1	2	1	1	1	1	1
Ритмичка секција			1	1	2	2	8	8	1	1	3	3		1		
Фолклор		2		18	1	3	2	7	1	9	3	5		3		1
Хоби арт клуб			1	1	5			5								
Вршњачки тим									2		1			2		1
Удружење Рома ликовна секција		5		5		4		5								
Форум театар									2		3					2
Школа без насиља									1		1			1		2
УКУПНО	40	55	80	115	68	81	78	93	64	80	45	62	35	57	32	50

Добијени резултати показују да је, у целини гледано, број ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима већи у периоду када је у школама радио ромски асистент и то на свим нивоима (од првог до осмог разреда), што је индикатор за побољшану интеграцију ученика у школски живот и рад. Поређењем броја ученика ромске националне мањине на нивоу појединих секција, у периоду оба полугодишта, може се утврдити да у корист другог полугодишта постоји повећање броја ученика, а само у малом броју секција је непромењен број ученика у односу на прво полугодиште.

У вези са распрострањеним предрасудама да су Роми посебно надарени само за музичке активности, извршили смо поређење броја ученика у музичким и осталим секцијама. Подаци говоре о томе да, у школама обухваћеним истраживањем, постоји укључивање ових ученика у "немузичке" ваннаставне активности, а посебно у драмске и спортске секције.

6. ПРОЦЕНА ДОПРИНОСА РОМСКИХ АСИСТЕНАТА У УНАПРЕЂИВАЊУ ОБРАЗОВАЊА РОМА

6. 1. Ставови стручних сарадника, две групе наставника и ромских асистената

Испитаницима у четири циљне групе омогућено је да дају личну процену доприноса ромских асистената у унапређивању образовања Рома у образовно – васпитним установама у Републици Србији. Коришћењем скале процене са девет тврдњи, испитаници су изразили своје мишљење у категоријама: "уопште се не слажем", "не слажем се", "неодлучан сам", "слажем се" и "у потпуности се слажем".

У Табели 17 приказана је збирна дистрибуција одговора за категорије **слажем се** и **у потпуности се слажем** за сваку од 4 циљне групе:

Тврдња	стручни сарадници		наставници са РА		наставници без РА		ромски асистенти		укупно
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	%
Увођење ромских асистената доприноси побољшању образовних постигнућа ученика ромске националне мањине	33	91,67	82	82,00	79	84,95	24	100	89,65
Увођење ромских асистената доприноси редовности похађања наставе ученика ромске националне мањине	27	75,00	75	75,00	72	77,42	24	100	81,85
Увођење ромских асистената доприноси већем и квалитетнијем укључивању ученика ромске националне мањине у ваннаставне активности школа	24	66,67	64	64,00	72	77,42	22	91,67	74,94
Ромски асистенти доприносе побољшању личне хигијене и здравственог статуса ученика ромске националне мањине	26	72,22	75	75,00	61	65,59	23	95,83	77,16
Увођење ромских асистената доприноси побољшању сарадње са породицама ученика ромске националне мањине	32	88,89	80	80,00	82	88,17	24	100	89,27
Увођење ромских асистената позитивно утиче на мотивацију Рома да школују своју децу	30	83,33	82	82,00	77	82,80	22	91,67	84,95
Увођење ромских асистената побољшава комуникацију између ученика не-Рома и Рома (дружење, игра, разговори и др.)	20	55,56	67	67,00	65	69,89	22	91,67	71,03
Увођење ромских асистената доприноси смањивању предрасуда запослених у школи према могућностима Рома за образовање	22	61,11	58	58,00	55	59,14	18	75,00	63,31
Увођење ромских асистената доприноси бољој сарадњи школе са различитим стручним службама у локалној заједници	21	58,33	72	72,00	66	70,97	19	79,17	70,12

У дистрибуцији одговора који се односе на различите доприносе ромских асистената у унапређивању образовања Рома, уочљиво је да су ставови анкетираних ромских асистената процентуално највише заступљени у категоријама "слажем се" или "у потпуности се слажем" и то за свих девет тврдњи (у распону од 75% до 100%). Овај резултат можемо сматрати очекиваним, јер су анкетирани ромски асистенти носиоци и промотери различитих улога, које су предмет процењивања. Међутим, и други испитаници имају значајан проценат одговора у истим категоријама и то за све тврдње (процент се креће у распону од 55,56% до 91,67%). Уочљива је разлика у процени доприноса ромских асистената у побољшању комуникације између Рома и остале популације, коју су дали стручни сарадници и ромски асистенти. Са овим можемо повезати и процене доприноса ромских асистената у смањивању предрасуда према Ромима које су дале исте циљне групе. Уочљиво је да ромски асистенти свој допринос виде као веома значајан, док стручни сарадници показују извесне резерве у том погледу. За даљи развој ове иновативне мере Министарства просвете, добијени резултат процењујемо значајним са становишта постојеће мотивације, сензибилитета запослених и постојећих ресурса у школама, јер је евидентно да све релевантне циљне групе подржавају започете активности ромских асистената и веома позитивно се изјашњавају о њиховим могућим улогама у школама.

6. 2. Ставови ученика ромске националне мањине и њихових родитеља

О улози и значају ромских асистената у унапређивању образовања Рома, разговарало се у фокус групама са ученицима ромске националне мањине и њиховим родитељима.

Анализом резултата двадесет фокус група **ученика ромске националне мањине** утврђено је следеће:

- у дванаест фокус група највећи број ученика сматра да су ромски асистенти помогли ученицима у учењу, изради домаћих задатака и укључивању у ваннаставне активности. Пошто су добијали ову врсту подршке дошло је до побољшања оцена, односно успеха;
- у дванаест фокус група ученици сматрају да су ромски асистенти допринели редовнијем похађању наставе, а у три фокус групе мисле да су највише допринели редовним посетама породицама, јер су тако утицали на родитеље ученика;
- у дванаест фокус група ученици су изнели став да је ромски асистент помагао ученицима у прилагођавању на школску средину и у успостављању комуникације са осталим ученицима у школи;
- у десет фокус група ученици мисле да су ромски асистенти утицали на смањивање предрасуда према Ромима и њиховим могућностима за учење, а у шеснаест фокус група је наведено да сада постоји боље дружење ромске и неромске деце у школи и после школе (зову их на рођендане, на дружење, заједно су на одморима и сл.).

Родитељи ученика ромске националне мањине су на фокус групама, такође, разговарали о улози и значају ромских асистената у школама. Анализа протокола са осамнаест фокус група указује на следеће:

- у четрнаест фокус група родитељи су изнели став да су ромски асистенти допринели побољшању успеха ученика, јер им помажу у изради домаћих задатака, пружају помоћ у учењу после наставе и укључују их у ваннаставне активности;
- у десет фокус група родитељи сматрају да су ромски асистенти допринели редовнијем похађању наставе, јер имају утицај на родитеље, а помажу и у обезбеђивању средстава за школу, тако да је мање разлога да се деца не шаљу у школу;
- у тринаест фокус група родитељи сматрају да ромски асистенти имају значајну улогу у посредовању у школи и пружању подршке у прилагођавању на школски колектив, јер многа деца немају потребна искуства;
- у четрнаест фокус група родитељи сматрају да су ромски асистенти важни у смањивању предрасуда према Ромима и да се то види у бољем дружењу деце и другачијем односу наставног особља према ученицима Ромима и њиховим родитељима.

7. СТАВОВИ И МИШЉЕЊА ИСПИТАНИКА О МОГУЋНОСТИМА УНАПРЕЂИВАЊА РАДА РОМСКИХ АСИСТЕНАТА У ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА

7. 1. Ставови стручних сарадника, две групе наставника и ромских асистената

Ставови испитаника о могућностима унапређивања рада ромских асистената у образовно–васпитним установама испитани су путем девет тврдњи којима су обухваћени, према нашем мишљењу, најважнији аспекти за обезбеђивање квалитета рада.

За сваку од девет тврдњи испитаници су имали могућност да свој став изразе у једној од пет категорија скале процене и то: "уопште се не слажем", "не слажем се", "неодлучан сам", "слажем се" и "у потпуности се слажем".

Табела 18 – преглед збирне дистрибуције одговора у категоријама "слажем се" и "у потпуности се слажем" за четири циљне групе

Тврдња	Стручни сарадник		Наставници са РА		Наставници без РА		Ромски асистенти		Укупно %
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	
Радни статус ромских асистената потребно је уредити посебним прописом	33	91,67	94	94,00	84	90,32	24	100	92,49
Ромски асистенти треба да буду изабрани путем конкурса	30	83,33	88	88,00	83	89,25	21	87,50	87,02
Ромски асистенти треба да заврше одговарајућу школу васпитачког или наставничког усмерења	31	86,11	93	93,00	86	92,47	12	50,00	80,40
Критеријуме за избор школа у којима ће радити ромски асистенти треба да одреди Министарство просвете	27	75,00	88	88,00	79	84,95	18	75,00	80,74
Ромски асистенти треба да савладају посебну обуку пре него што започну са радом у образовно-васпитним установама	35	97,22	97	97,00	84	90,32	22	91,67	94,05
Ромски асистенти треба да се континуирано стручно усавршавају у току рада, а у складу са захтевима посла	36	100	99	99,00	91	97,85	24	100	99,21
Ромски асистенти треба да учествују у редовној настави као сарадници наставника	18	50,00	55	55,00	53	56,99	20	83,33	61,33
Ромски асистенти треба самостално да пружају помоћ у учењу и изради домаћих задатака након редовне наставе	31	86,11	91	91,00	78	83,87	21	87,50	87,12
Ромски асистенти треба да буду ангажовани у свим одељењима у којима има ученика ромске националне мањине	24	66,67	85	85,00	71	76,34	19	79,17	76,79

За седам од девет датих тврдњи постоји високо међусобно слагање четири циљне групе да унапређивање ове системске мере треба да се заснива на:

- доношењу посебног акта којим ће се регулисати радни статус ромских асистената (процент одговора се креће у распону од 90,32% до 100%);
- спровођењу јавних конкурса за избор ромских асистената (процент одговора се креће у распону од 83,33% до 89,25%);
- критеријумима о избору школа у које ће се упутити ромски асистенти, које ће утврдити Министарство просвете (процент одговора се креће у распону од 75% до 88%);
- обезбеђивању посебних програма стручног усавршавања за ромске асистенте, пре него што започну са активностима у школама (процент одговора се креће у распону од 90,32% до 97,22%);
- континуираном стручном усавршавању ромских асистената током рада (процент одговора се креће у распону од 97,85% до 100%);
- уређивању описа посла ромских асистената у коме ће бити предвиђено пружање помоћи ученицима након редовне наставе у изради домаћих задатака (процент одговора се креће у распону од 86,11% до 91%);
- распоређивању ромских асистената у школе тако да могу остваривати активности у свим одељењима у којима уче ученици ромске националне мањине (процент одговора се креће у распону од 66,67% до 85%).

За тврдње које се односе на врсту и степен стручне спреме ромских асистената (тврдња број 3) и асистирање ромских асистената наставницима у редовној настави (тврдња број 7) постоје битне разлике у ставовима ромских асистената, с једне стране, и осталих актера из школе, са друге стране:

- Са тврдњом "Ромски асистенти треба да заврше одговарајућу школу васпитачког или наставничког усмерења", 50% ромских асистената се слаже или у потпуности слаже, а у осталим циљним групама добијени проценат испитаника се креће у распону од 86,11% до 93% у исте две категорије;
- Са тврдњом "Ромски асистенти треба да учествују у редовној настави као сарадници наставника", 83% ромских асистената се слаже или у потпуности слаже, а 50% стручних сарадника и 56% наставника се слажу или у потпуности слажу.

Добијени подаци о ставовима различитих група испитаника могу бити од значаја за даљу имплементацију ове мере за унапређивање образовања Рома, јер је потребно обезбедити услове у којима ће сви школски актери имати јасну слику о оквиру и обиму посла ромских асистената. У овом тренутку, у школама се сусрећемо

са различитим ставовима и неуједначном понашању наставника према ромским асистентима, тако да један број наставника нерадо прихвата њихову асистентцију у раду, образлажући свој став чињеницом да они немају одговарајуће формално образовање. С друге стране, сматрамо веома битним то што сви анкетирани испитаници у проценту већим од 60% за седам тврдњи показују слагање или потпуно слагање.

7. 2. Ставови ученика ромске националне мањине и њихових родитеља

О могућностима даљег развоја улоге ромских асистената у унапређивању образовања Рома анкетирано је 246 ученика ромске националне мањине, узрасне доби од 7 до 15 година и са 158 родитеља ученика ромске националне мањине. Уважавајући особености ових циљних група, анкетање је спроведено у фокус групама.

Анализом резултата двадесет фокус група **ученика ромске националне мањине** дошло се до следећег:

- на десет, од двадесет одржаних фокус група ученици су имали јасан став о начину избора ромских асистената – две групе сматрају да њих треба да бира Министарство просвете, пет група сматра да треба да их бира школа, а три групе сматрају да пресудну улогу у избору треба да имају ученици којима ће ромски асистенти помагати;
- на четири фокус групе ученика заступано је мишљење да ромски асистенти треба да заврше школу коју завршавају наставници, а на пет група је преовладавало мишљење да је довољно да то буде особа која воли децу, а да образовање није битно;
- на десет фокус група ученика извојило се мишљење о томе да ромски асистенти треба највише времена да посвете раду на редовним часовима, а у три фокус групе преовлађује мишљење да највеће ангажовање треба да буде у ромској заједници и насељу;
- на осам фокус група ученици су инсистирали да ромски асистенти познају ромски језик.

Родитељи ученика ромске националне мањине су на фокус групама, такође, разговарали о томе како се може унапредити рад ромских асистената. Анализа протокола са осамнаест фокус група указује на следеће:

- на шест фокус група родитеља преовлађује мишљење да ромске асистенте треба да бира Министарство просвете путем конкурса, док је на осам група доминантно мишљење да ромски асистенти треба да се бирају на локалном нивоу (школа и ромска заједница);

- на тринаест фокус група родитељи сматрају да је за посао ромског асистента довољно средњошколско образовање, а на пет група да је потребно да заврше одговарајућу школу васпитачког или наставничког усмерења;
- на осам фокус група родитељи су инсистирали да се на републичком нивоу дефинишу јасни критеријуми за избор школа у које ће бити упућени ромски асистенти;
- на тринасет фокус група родитељи су се изјаснили да ромски асистенти треба највише да се ангажују у редовној настави, као асистенти наставницима, а на пет фокус група преовлађује мишљење да је најважније да раде у ромској заједници и породицама ученика;
- на тринаест фокус група родитељи су инсистирали да ромски асистенти познају ромски језик.

8. ПРОЦЕНА ОСТВАРЕНИХ РЕЗУЛТАТА РАДА РОМСКИХ АСИСТЕНАТА

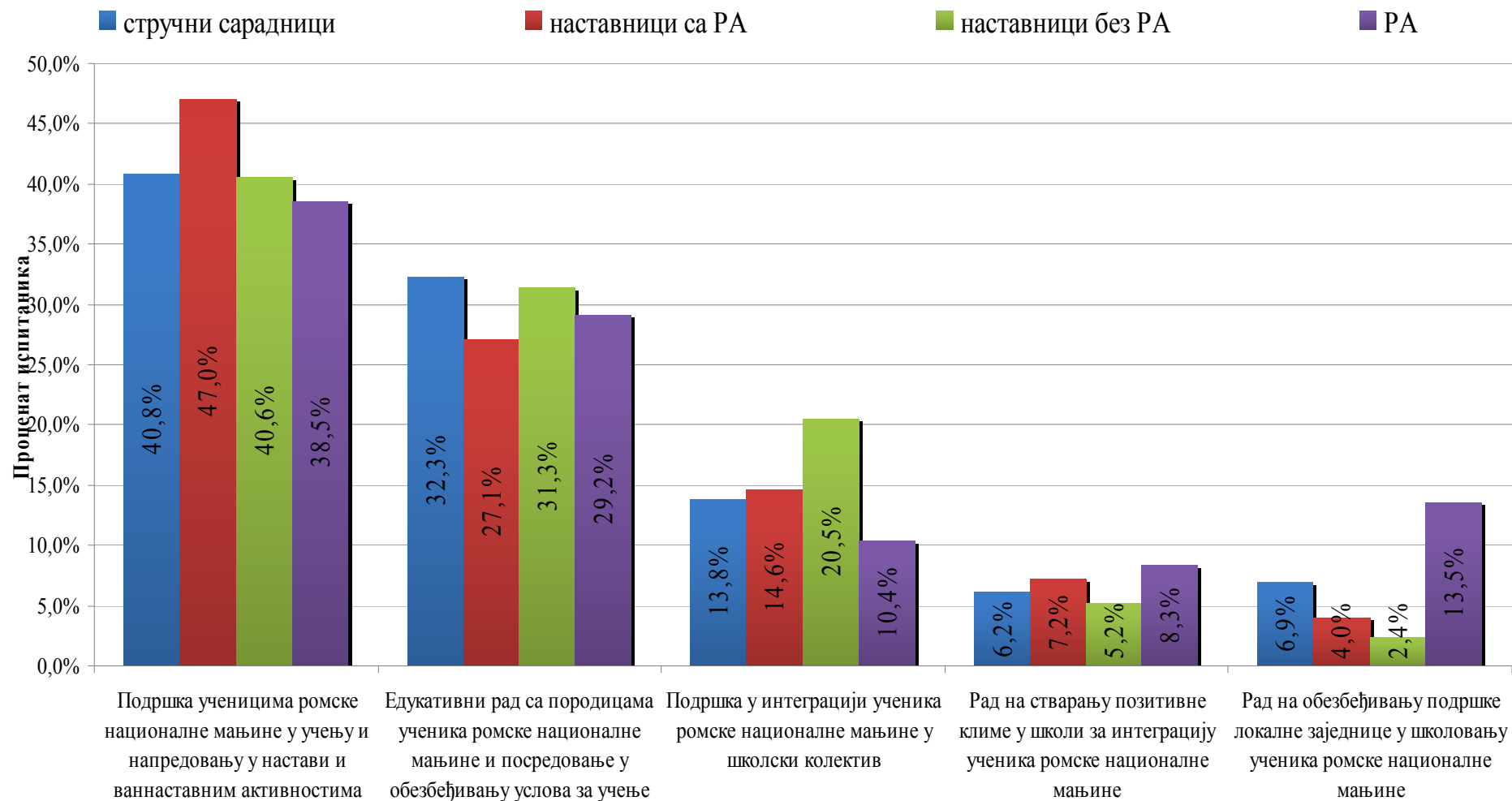
Испитаници из свих шест циљних група имали су могућност са изнесу своје мишљење о томе да ли су и које резултате постигли ромски асистенти радећи у школама у другом полугодишту школске 2008/2009. године. О томе су могли да се изјасне у отвореном анкетном питању (стручни сарадници, две групе наставника и ромски асистенти), док су ученици и њихови родитељи, о резултатима рада ромских асистената, разговарали у фокус групама.

Одговори свих испитаника, како оних који су своје одговоре уносили у анкетни лист, тако и оних који су их давали усмено, сврстани су у пет категорија које представљају пет подручја ангажовања ромских асистената:

- непосредна помоћ ученицима у раду у школи и учењу
- сарадња са родитељима ученика
- помоћ у интеграцији у школском колективу
- рад са неромском популацијом у борби против предрасуда према Ромима
- сарадња са локалном заједницом

8. 1. Ставови стручних сарадника, две групе наставника и ромских асистената

Графички приказ дистрибуције одговора у пет наведених категорија омогућава поређење ставова четири циљне групе о постигнутим резултатима ромских асистената (*Слика 1*).

Слика 1 – дистрибуција одговора четири циљне групе испитаника о постигнутим резултатима ромских асистената

8. 2. Ставови ученика ромске националне мањине и њихових родитеља

Према виђењу ученика ромске националне мањине и њихових родитеља, ромски асистенти су постигли следеће резултате:

Табела 19 – мишљење ученика ромске националне мањине о резултатима рада ромских асистената (20 фокус група)

категорија	наведени резултати и број фокус група
Подршка ученицима ромске националне мањине у учењу	побољшан успех – 12 група помоћ у изради домаћих задатака – 12 група укључивање у ваннаставне активности – 10 група
Едукативни рад са породицама ученика ромске националне мањине	редовнији долазак у школу – 12 група посете породицама и сарадња – 3 групе
Подршка у интеграцији ученика ромске националне мањине у школски колетив	посредовање у комуникацији и пружање подршке – 12 група прилагођавање на школску средину – 8 група
Рад на стварању позитивне климе у школи за интеграцију ученика ромске националне мањине	боље дружење са другом децом – 2 групе боља комуникација са осталима у школи – 16 група смањивање предрасуда – 10 група боље информисање наставника о деци – 5 група
Рад на обезбеђивању подршке локалне заједнице	обезбеђивање књига – 2 групе
Није било резултата у раду ромских асистената	2 групе

Табела 20 – мишљење родитеља ученика ромске националне мањине о резултатима рада ромских асистената (18 фокус група)

категорија	наведени резултати и број фокус група
Подршка ученицима ромске националне мањине у учењу	побољшан успех – 14 група више укључених у ваннаставне активности – 7 група помоћ у извршавању школских обавеза и изради домаћих задатака – 16 група
Едукативни рад са породицама ученика ромске националне мањине	редовније похађање наставе – 10 група сарадња са родитељима – 4 група боље информисање родитеља – 5 група
Подршка у интеграцији ученика ромске националне мањине у школски колетив	подршка у адаптацији на школску средину – 12 група посредовање у комуникацији – 13 група
Рад на стварању позитивне климе у школи за интеграцију ученика ромске националне мањине	боља комуникација међу ученицима – 16 група смањење предрасуда према Ромима – 7 група
Рад на обезбеђивању подршке локалне заједнице	обезбеђивање средстава за помоћ породицама – 3 групе

Анализом расподеле одговора о резултатима рада ромских асистената свих шест циљних група може се утврдити да постоји висока сагласност између циљних група у процени остварених резултата. Све циљне групе сматрају да су ромски асистенти највише помогли ученицима ромске националне мањине у учењу, односно да је највећи резултат видљив у оценама ученика, редовнијој изради домаћих задатака и њиховој активности у настави и ваннаставним активностима. За све групе испитаника, други резултат по значају је едукативни рад са породицама ученика који је допринео редовнијем похађању наставе, уредности ученика и чешћим посетама школи и успостављању квалитетније сарадње родитеља и наставника. Међутим, циљне групе се разликују у процени утицаја ромских асистената на стварање позитивне климе за интеграцију Рома и промену ставова неромске популације у школи према Ромима. Ученици ромске националне мањине и њихови родитељи ово сматрају веома видљивим резултатом, док остале циљне групе то не сматрају. Према нашем мишљењу, ово се може објаснити позицијом испитаника, јер ученици и родитељи високо вреднују сваки позитиван индивидулни чин према Ромима у школи, док остале циљне групе промене посматрају на нивоу школе. У борби против предрасуда, која је сложена и дугорочна, тешко је замислити да се напорима само једне особе у кратком временском периоду, може учинити видљивији напредак. Најслабијим резултатом процењена је сарадња ромског асистента са локалном заједницом што се може објаснити непостојањем координације локалних и републичких власти у пружању подршке Ромима. Осим тога, ако је ромски асистент био ангажован у школи за коју се може рећи да нема добру сарадњу са локалним службама, није реално очекивати да ће он у кратком времену успети да успостави потребне контакте и сарадњу. Добијени истраживачки резултат може бити од значаја за разматрање одрживих и ефикасних начина сарадње републичких и локалних органа власти, са јасном поделом задужења и одговорности. У таквим околностима ромски асистенти могу бити само чланови тима, а не и носиоци одговорности.

9. ПРОЦЕНА ПРОБЛЕМА И ИЗАЗОВА У РАДУ РОМСКИХ АСИСТЕНАТА

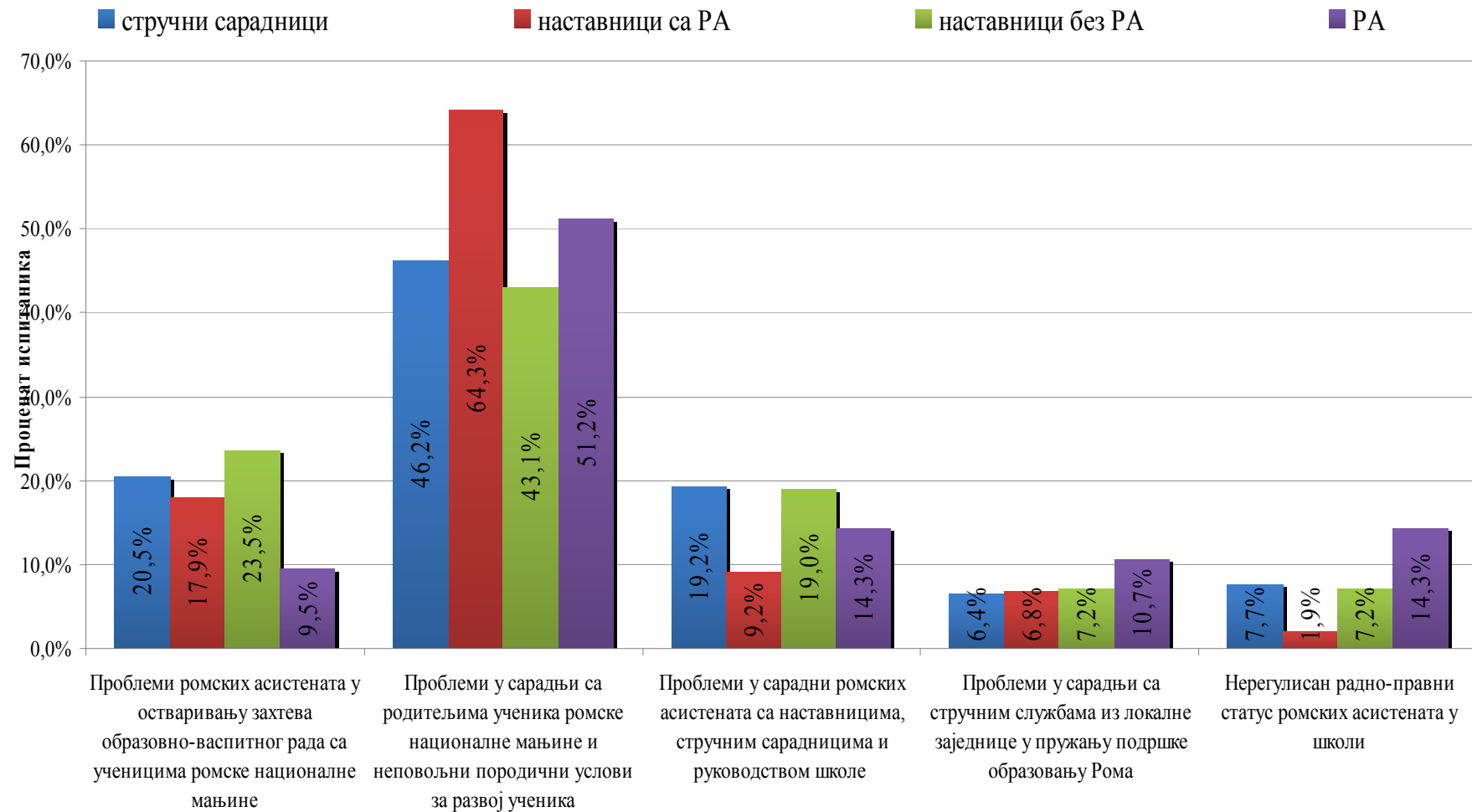
Испитаници из свих шест циљних група имали су могућност са изнесу своје мишљење о проблемима и изазовима које су ромски асистенти имали радећи у школама у другом полугодишту школске 2008/2009. године. О томе су могли да се изјасне у отвореном анкетном питању (стручни сарадници, две групе наставника и ромски асистенти), док су ученици и њихови родитељи о овоме разговарали у фокус групама.

Одговори свих испитаника, како оних који су своје одговоре уносили у анкетни лист, тако и оних који су одговоре давали усмено, сврстани су у пет категорија:

- непосредна помоћ ученицима у раду у школи и учењу
- сарадња са родитељима ученика
- сарадња са школским колективом и помоћ у интеграцији у школском колективу
- сарадња са стручним службама из локалне заједнице
- нерегулисан радно-правни статус ромских асистената.

9. 1. Ставови стручних сарадника, две групе наставника и ромских асистената

Ставови стручних сарадника, две групе наставника и ромских асистената о виђењу проблема са којима су се ромски асистенти суочавали у раду, приказани су у *Слици 2*:

Слика 2 - Графички приказ дистрибуције ставова четири циљне групе о проблемима које су ромски асистенти имали у раду

9. 2. Ставови ученика ромске националне мањине и њихових родитеља

Према виђењу ученика ромске националне мањине и њихових родитеља, ромски асистенти имали су следеће проблеме и изазове у раду:

Табела 21 – ученици ромске националне мањине о проблемима у раду ромских асистената (20 фокус група)

категорија	наведени проблеми и број фокус група
Проблеми ромског асистента у остваривању захтева образовно – васпитног рада са ученицима	радна дисциплина и ауторитет ромског асистента – 10 група оптерећеност ромског асистента обавезама – 4 групе језичке баријере ученика – 2 групе
Проблеми у сарадњи са родитељима ученика ромске националне мањине	недостатак сарадње са породицама – 15 група хигијена ученика – 2 групе
Проблеми у сарадњи ромског асистента са школским особљем	неприхватање ромског асистента у колективу – 5 група организација рада у школи – 1 група
Проблеми у сарадњи са стручним службама из локалне заједнице	несарадња локалних власти – 2 групе недостатак уџбеника и прибора за рад – 3 групе
	нису могли да се изјасне о проблемима јер нису упознати са њима – 5 група

Табела 22 – родитељи ученика ромске националне мањине о проблемима у раду ромских асистената (18 фокус група)

категорија	наведени проблеми и број фокус група
Проблеми ромског асистента у остваривању захтева образовно – васпитног рада са ученицима	радна дисциплина и ауторитет ромског асистента – 4 групе оптерећеност ромског асистента обавезама – 1 група језичке баријере ученика – 2 групе
Проблеми у сарадњи са родитељима ученика ромске националне мањине	недостатак сарадње са породицама – 7 група хигијена ученика – 2 групе
Проблеми у сарадњи ромског асистента са школским особљем	неприхватање ромског асистента у колективу – 2 групе организација рада у школи – 1 група
Проблеми у сарадњи са стручним службама из локалне заједнице	несарадња локалних власти – 2 групе недостатак уџбеника и прибора за рад – 1 група
	нису приметили да ромски асистенти имају проблеме у раду – 5 група

Добијени резултати анкетања свих испитаника о виђењу проблема и изазова са којима су се суочавали ромски асистенти у раду указују на следеће:

- Све циљне групе сматрају да је највећи проблем у раду ромских асистената било одсуство или некавалитетна сарадња школа и породица ученика и неповољно породично окружење за развој ученика;
- На другом месту по значају су проблеми ромских асистената у непосредном раду са ученицима, с тим што су ученици веома свесни проблема недисциплине, са којима се ромски асистенти тешко носе. Око 10% ромских асистената процењује да има проблеме у раду са ученицима, а око 15% да има проблеме у сарадњи са наставницима и школским особљем;
- На трећем месту су проблеми које су ромски асистенти имали у самом школском колективу, у вези са неприхватањем, предрасудама и лошом организацијом рада школе;
- Наведени су и проблеми у сарадњи са локалним властима и проблеми са нерегулисаним радно-правним статусом ромских асистената (овај проблем навели су сви ромски асистенти и један број стручних сарадника из школа).

IV ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

ЗАКЉУЧЦИ

У вези са постављеним истраживачким питањима о резултатима афирмативне системске мере увођења асистената за подршку ученицима ромске националне мањине у основне школе, која је имала континуитет примене у периоду од јануара до септембра 2009. године, може се закључити:

1. Истраживачко питање – да ли су ромски асистенти утицали на побољшање образовних постигнућа ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?

Квантитативни показатељи општег успеха и успеха у појединим наставним предметима ученика који су имали систематску подршку ромских асистената у другом полугодишту шк. 2008/2009. године показују да постоји побољшање успеха ових ученика у периоду када су са њима радили ромски асистенти. Осим тога, анкетирани испитаници у свих шест циљних група препознали су кључну улогу ромских асистената управо у побољшању образовних постигнућа ученика. Иако је број ученика ромске националне мањине у категоријама одличних и врло добрих незнатно повећан, значајно је повећан број оних ученика који не понављају разред и оних који се не упућују на нередне испите због изостанака. Резултат указује на побољшање услова за што дужи останак ових ученика у школи, јер им је обезбеђена стална подршка у несегрегисаним условима.

2. Истраживачко питање – да ли су ромски асистенти утицали на редовније похађање наставе ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?

Анализа података о оправданим и неоправданим изостанцима ученика ромске националне мањине који су имали подршку ромских асистената, посебно за прво и друго полугодиште шк. 2008/2009. године, указује на повећан број изостанака у периоду када постоји подршка ромских асистената. У тумачењу овог, за нас, неочекиваног резултата потребно је уважити наводе школа о неажурности у вођењу евиденције о похађању наставе ученика ромске националне мањине у првом полугодишту. Тада је број њихових изостанака био много већи, али, према наводима представника школа, наставници нису евидентирали њихово одсуство у дневницима рада, јер су их сматрали одсељенима.

Добијени подаци о изостанцима са наставе у периоду када постоји подршка ромских асистената, у колизији су са ставовима свих шест циљних група које сматрају да је утицај ромских асистената на редовност похађања наставе значајан - 81,85 % свих испитаника се слаже или се у потпуности слаже са овом тврдњом. У прилог ставовима испитаника говори и преглед броја ученика ромске националне мањине који су напуштали школу у току шк. 2008/2009. године. У односу на почетак школске године у овим школама је на крају првог полугодишта било 327 ученика ромске националне мањине мање, да би тренд напуштања био готово потпуно прекинут у другом

полугодишту када су у школама били ромски асистенти. У старијим разредима су се поједини ученици вратили на наставу тек у другом полугодишту, што се може видети у истој табели. Представници школа овај резултат управо приписују посебним напорима које су чинили ромски асистенти.

Подаци о оствариваним активностима, добијени путем ретроспективних скала процена, такође, говоре о томе да су ромски асистенти били веома ангажовани у праћењу редовности похађања наставе ученика ромске националне мањине и предузимању одговарајућих корака. Сви асистенти су ову активност остваривали често или веома често (видети *Табелу 8*).

3. Истраживачко питање – да ли су ромски асистенти утицали на унапређивање сарадње школе и породице ученика ромске националне мањине у школама у којима су били ангажовани?

Увидом у ретроспективне скале самопроцене, али и процене о оствареним резултатима у раду ромских асистената, може се утврдити да су постојале осмишљене активности ромских асистената у школи и ван ње, које су биле усмерене на развој сарадње са родитељима ученика ромске националне мањине (*Табела 9*). Скоро сви ромски асистенти су често или веома често посећивали породице ученика ромске националне мањине ради њиховог информисања о напредовању ученика у школи, када су и мотивисали родитеље у погледу даљег образовања њихове деце.

Када су у питању активности за родитеље у самим школама, половина ромских асистената је повремено или често организовала групни рад са родитељима ученика (предавања, радионице и др.). Исти број асистената је учествовао у укључивању родитеља ученика ромске националне мањине у школске активности - савет родитеља, предавања за родитеље, родитељске акције, ангажовање у секцијама, пројектима и сл. (видети *Табелу 8*).

Будући да су наведеним активностима били обухваћени родитељи у половини школа, намеће се питање о разлозима који су спречавали остале ромске асистенте да организују исте или сличне активности. Додатном анализом и "укрштањем" података које су дали ромски асистенти, препреке углавном треба тражити у самој школи. Тамо где је постојало тимско деловање наставника, стручних сарадника и директора у подршци ромским асистентима, ту је и подстицана сарадња са родитељима ученика ромске националне мањине у просторијама школа. Тамо где ромски асистенти нису имали стручну подршку руководећег и наставног особља, сарадња са родитељима је била парцијална и остваривала се у ситуацијама када је ромски асистент посећивао породице ученика. Други разлог је био у оптерећености појединих ромских асистената, који, због великог броја ученика ромске националне мањине са којима су радили у школи, нису успевали да се посвете осталим активностима (видети *Табелу 6*).

4. Истраживачко питање – да ли су ромски асистенти утицали на повећање броја ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима школа у којима су били ангажовани?

Полазећи од претпоставке да интеграција ученика ромске националне мањине у школским колективима зависи од могућности и понуда за укључивање у различите ваннаставне активности, у овом истраживању су прибављени подаци о броју ученика ромске националне мањине у ваннаставним активностима у шк. 2008/2009. години. Према добијеним подацима, ових ученика је више у различитим облицима ваннаставног рада у периоду када су ромски асистенти радили у школама. Резултат се односи на све разреде основне школе и за све врсте секција, клубова, програма и сл. С друге стране, 75% испитаника у свих шест циљних група се слажу или у потпуности слажу да увођење ромских асистената доприноси већем и квалитетнијем укључивању ученика ромске националне мањине у ваннаставне активности школа (видети *Табелу 15*). Осим тога, све циљне групе су процениле да су ромски асистенти видљиве резултате постигли у пружању подршке ученицима у настави и ваннаставним активностима.

Према добијеним подацима, ромски асистенти су, у области ваннаставног рада у школама, своју улогу најчешће остваривали кроз посредовање и пружање помоћи ученицима у комуникацији са наставницима, школским особљем и руководством школе (80% њих често или веома често). Пружање помоћи наставницима у извођењу слободних активности (секције, клубови, факултативни предмети и сл.) њих 80% је остваривало ретко или повремено.

5. Истраживачко питање – да ли постојећи опис посла ромског асистента омогућава ефикасно програмирање и реализацију активности у складу са особеностима школа и различитим потребама ученика ромске националне мањине?

Презентација резултата истраживања који се односе на претходна четири истраживачка питања, у суштини, указује на потребу преиспитивања одређених одлука које се односе на избор ромских асистената и школа у које ће се распоређивати, као и на опис посла ромских асистената.

Мишљење о начинима унапређивања улоге ромских асистената дали су сви испитаници. У заједничкој скали процене постоји висока сагласност свих циљних група, које се опредељују за категорије «слажем се» или «у потпуности се слажем» када су у питању следеће тврдње:

- радни статус ромских асистената потребно је уредити посебним прописом,
- ромски асистенти треба да буду изабрани путем конкурса,
- критеријуме за избор школа у којима ће радити ромски асистенти треба да одреди Министарство просвете,
- ромски асистенти треба да савладају посебну обуку пре него што започну са радом у образовно-васпитним установама,
- ромски асистенти треба да се континуирано стручно усавршавају у току рада, а у складу са захтевима посла,

- ромски асистенти треба самостално да пружају помоћ у учењу и изradi домаћих задатака ученицима након редовне наставе,
- ромски асистенти треба да буду ангажовани у свим одељењима у којима има ученика ромске националне мањине.

Не постоји јединствен став о томе да ли ромски асистенти треба да заврше одговарајућу школу васпитачког или наставничког усмерења и о томе да ли ромски асистенти треба да учествују у редовној настави као сарадници наставника. Као последицу ових неусаглашености, у појединим школама није било конструктивне сарадње ромских асистената и наставника, што је констатовано у истраживању. Овај налаз потребно је веома брижљиво анализирати и осмислити начине за превазилажење идентификованих проблема, јер се показало да су ромски асистенти постигли највидљивије резултате управо у пружању подршке ученицима у учењу у редовној настави, о чему су се изјасниле све циљне групе испитаника. Могуће начине за превазилажење овог проблема треба тражити у адекватној сензибилизацији и припреми школског особља за прихват ромских асистената и регулисању радно-правног статуса ромских асистената са прецизним описом посла. Осим тога, истраживањем је утврђено да су ромски асистенти имали веома неуједначене услове рада у школама, пре свега у погледу броја ученика којима је требало пружити различите видове подршке.

У прилог добијеним резултатима потребно је додати и податке о мотивацији ромских асистената за рад на пословима пружања подршке ученицима у образовно-васпитним установама. Врста и значај појединих мотива указују на високу мотивацију изабраних кандидата (видети *Табелу 10*). Код највећег броја ромских асистената реч је о вишеструкој мотивацији. Сви ромски асистенти су се изјаснили да је мотив - пружање помоћи припадницима ромске националне мањине у образовању - био од пресудне важности. Веома снажан мотив за скоро све ромске асистенте било је и учешће у спровођењу активности која може унапредити положај Рома у друштву. Имплицитно, из ових податка се може "прочитати" да су изабрани ромски асистенти веома свесни високе одговорности која им је поверена. Упутно би било да се ова повољност искористи у избору нових кандидата, њиховој обуци, припреми и увођењу у посао, као и у сензибилисању ромске заједнице за пружање подршке новим афирмативним мерама за Роме.

Пошто се предметно истраживање односи на евалуацију образовне мере у назначеном периоду који се налази за нама, није било могуће контролисати услове у којима је искључено деловање других варијабли на образовна постигнућа ученика, похађање наставе и друго, па се деловање ромских асистената у образовном процесу не може се са сигурношћу сматрати јединим подстицајним фактором. Иако се од њих очекивало, ни испитаници нису били у могућности да, за назначени период, идентификују постојање и деловање других варијабли, иако су били активни учесници у процесу рада и учења на нивоу школа. С друге стране, потребно је уважити и чињеницу да подршка ромских асистената постоји у континуитету тек у другом полугодишту, када се највећи број ученика, који нису имали дужа одсуства, већ адаптирао на школске услове након четворомесечног похађања.

У целини гледано, за меру увођења ромских асистената у рад образовно-васпитних установа, може се рећи да је имала позитивне ефекте, који су видљиви у квантитативним показатељима и квалитативним проценама основних циљних група на

које се мера односи. У спровођењу иновативне системске мере увођења ромских асистената у рад образовно-васпитних установа, која је обликована уз уважавање позитивних домаћих и страних искустава у области унапређивања образовања Рома, стекла су се вредна знања и вештине, која је потребно даље организовано имплементирати и развијати.

ПРЕПОРУКЕ

На основу налаза евалуативног истраживања, дајемо препоруке које би могле допринети успешнијој имплементацији образовне мере увођења ромских асистената у рад васпитно-образовних установа:

1. Одредбе новог *Закона о основама система образовања и васпитања* о педагошким асистентима директно су премењиве у регулисању статуса и улоге ромских асистената у образовно-васпитним установама. Препоручује се доношење посебног подзаконског акта којим ће се ближе одредити место, домен и садржај рада ромских асистената у образовно-васпитним установама.
2. У избору нових ромских асистената потребно је задржати успостављену конкурсну процедуру. У дефинисању критеријума за избор кандидата неопходне су консултације са представницима ромске националне мањине у Србији.
3. Критеријуми за избор образовно-васпитних установа у које ће бити упућени ромски асистенти треба да буду јавни и да чине саставни део конкурса за избор ромских асистената, ради информисања потенцијалних кандидата.
4. У поступак избора установа у које ће се упућивати ромски асистенти потребно је укључити просветне саветнике из одговарајућих школских управа, руководство установа, представнике надлежних служби локалне власти, представнике ромских невладиних организација и представнике ромске националне мањине у Србији.
5. При распоређивању ромских асистената у установе, потребно је водити рачуна о величини установе, броју ученика којима је потребна подршка асистента, дневној организацији рада и специфичностима ромске заједнице из које долазе ученици.
6. За комплетно особље установа у које се распоређују ромски асистенти потребно је обезбедити адекватне програме припреме и стручног усавршавања, који ће бити у функцији адекватног информисања, сензибилзације и развоја тимског рада.
7. У програмима континуираног стручног усавршавања ромских асистената неопходно је и учешће представника школе (директора, наставника и стручних сарадника) да би се обезбедили услови за преношење знања и тимски рад у примени наученог.
8. Програмске основе рада ромских асистената треба да буду саставни део посебног подзаконског акта. Индивидуалне програме рада ромски асистенти треба да припремају уз подршку руководства и стручних органа установа.

9. Припреми индивидуалних програма рада ромских асистената обавезно треба да предходи анализа потреба ученика ромске националне мањине, да би се одредио приоритетни домен рада ромског асистента у конкретној школи и у конкретном периоду.
10. У установама у којима су потребе ученика ромске националне мањине такве да захтевају највећи ангажман ромског асистента у редовној настави, потребно је именовати наставника или стручног сарадника, који ће преузети улогу координатора за сарадњу са породицама ученика и/или локалном заједницом.
11. Препоручује се преиспитивање постојећег распореда и задужења ромских асистената ради разматрања могућности да се, након пријема нових кандидата, у одређене школе распореде додатни асистенти.
12. У даљем развоју ове системске мере неопходно је активније учешће просветних саветника из школских управа од којих се очекује да, у процесу спољашњег вредновања и пружања подршке самовредновању рада установа, обавезно обухвате аспекте рада школе у унапређивању образовања Рома, при чему ромски асистенти могу бити поуздан извор информација.

ЛИТЕРАТУРА

1. Фајгелъ, С. (2004): *Методе истраживања понашања*, Београд, Центар за примењену психологију
2. Хавелка, Н., Б. Кузмановић и Д. Попадић (1998): *Методе и технике социјалнопсихолошких истраживања*, Београд, Центар за примењену психологију
3. Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, усвојена на седници Владе Републике Србије, одржаној 9. априла 2009. године
4. Ревидирани Акциони план за унапређивање образовања Рома у Републици Србији (2005 – 2015), Министарство просвете, 2009. године